

KIRIK BİR KALP HİKÂYESİ: OSMAN FAHRİ ŞİİRİNDE KAYIP NESNE

Zihniye OKRAY*

Öz

Sanat eserleri yaratıcılarının bilinçdışlarından izler taşımaktadır. Hiçbir sanat eseri onu yaratanın bilinçdışından soyutlanmış bir şekilde olarak ortaya çıkamaz. Henüz 30 yaşında iken kendi hayatına son veren Osman Fahri'nin; 1909-1920 yılları arasında yazmış olduğu şiirlerde onu intihara götüren büyük aşkın- Şükûfe Nihal- izleri, çektiği aşk acısının onun üretimine yansımaları, yaşam dürtüsünün ölüm dürtüsüne dönüşümü ve son olarak da *'hep ilk aşklara dönülür'* cümlesini haksız çıkarmayan anneye duyulan özlem kronolojik olarak incelenmiştir. Osman Fahri şiirleri özellikle 1916-1919 yılları arasında yoğun olarak ölüm dürtüsünün etkisi altında üretilmiş olduğu ve aslında şiirlerinde ölümü arzuladığı ve düşlemediği ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osman Fahri, Şükûfe Nihal, Eros, Ölüm Dürtüsü, Aşk.

A Story of a Broken Heart: Lost Object in the Osman Fahri's Poems

Abstract

Artworks always carry traces of the unconscious of their creators, any artwork could not occur abstracted from the unconscious of their creators. Osman Fahri a poet, who ended his life at the age of 30. Poems, written by him between 1909-1920 for his great love Sukufe Nihal. This study examines chronological the impressions of that great love that brought the poet to suicide, his feelings of love pain that reflected his outturn, the transformation of the life drive into death drive and once for all longing for mother that vindicate the proposition: revert to first love. Especially the poems written by Osman Fahri between the years of 1916-1919 written under the influence of death drive, he wishes and phantasies his own death.

Key Words: Osman Fahri, Şükûfe Nihal, Eros, Death Drive, Love.

* Doç. Dr., Lefke Avrupa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, zokray@eul.edu.tr

Giriş

Osman Fahri 1890 yılında doğmuş ve 1920 yılında ölmüştür. 1920 yılında La Paix Hastanesi'nde intihar girişimi sonrası beyinde kalan kurşundan dolayı öldüğü bilinmektedir. Öldüğünde henüz 30 yaşında olan Osman Fahri âşık olduğu ve uğruna ölümü göze aldığı Şükûfe Nihal (Başar) için birçok şiir yazmıştır. Şükûfe Nihal'e bir süre özel dersler veren Osman Fahri'nin Şükûfe Nihal'in 1910 yılında Mithat Sadullah ile evliliğinin ardından Aydın oradan da Elazığ'a tayin edilmiş fakat Şükûfe Nihal'e olan aşkı bitmemiştir (Kerman, 1988, ss. 5-20; Kayhan, 2005, s. 48-68).

Osman Fahri şiirlerinde ayrıldığı, ayrı kalmak zorunda olduğu, özlediği, sevdiğinden af dileyerek, onunla geçirmiş olduğu günleri yâd ederek ve aşk acısı içinde hayatına son vermiş ve şiirlerinde de dile getirdiği gibi ebediyette birlikte olmayı arzulamıştır.

Osman Fahri'nin arzusunun nesnesi olan Şükûfe Nihal ise ilk eşinden boşandıktan sonra Türkiye tarihinde ilk kadın coğrafyacı olmuş, Faruk Nafiz Çamlıbel ile büyük bir aşk yaşamış, öğretmenlik yapmış, erken emekli olmuş ve geçirdiği trafik kazası sonrası ayağının sakat kalması ile arkadaşları tarafından bir huzurevine yatırılmış ve ömrünün sonuna kadar da orada kalmıştır.

Şükûfe Nihal huzurevinde kimse ile konuşmamış ama yazmaya devam etmiştir. 1973 yılında ölmüş ve Aşiyân mezarlığına gömülmüştür. Hayattaki tek varisi olan oğlu onu huzurevinde durumuna üzüldüğü için hiç ziyaret etmemiştir. İkinci evliliğinden doğan kızı ise annesinden önce ölmüştür fakat Şükûfe Nihal'e bu bilgi verilmemiştir (Kayhan, 2005, ss. 48-68; İspirli, 2007, s. 453; Yeşilyurt, 2009, ss. 23-24; Çalışkan ve Özbey, 2016, ss. 61-62; Çetindaş, 2010, s. 157).

Mor Kitaplık Kadın Tarihi ve Eserleri serisinden Şükûfe Nihal'in eserleri 5 cilt olarak, sadece 170 adet basılmıştır. Varisleri basılan bu kitaplarda hak iddia ederek basımevini dava etmiş ve yüklü miktarda bir tazminat almış oldukları, kitaplara ulaşılmaya çalışılırken öğrenilmiştir.

Osman Fahri ve Şükûfe Nihal aşkı sadece biri için değil ikisi için de hazin bir hikâyedir. Nesnenin kaybı bir değil birden fazla kişinin hayatını değiştiremez ve dönüştürülemez bir şekilde garip bir aşk hikâyesine çevirmiştir. Bu yarım kalmış aşk, sadece Osman Fahri'nin değil Şükûfe Nihal'in de eserlerini etkilemiştir. Her ikisi de kaybettikleri nesnenin yerine edebiyatı koymuş fakat kaybedilen nesnenin bıraktığı boşluk asla dolmamıştır. Osman Fahri tıpkı ünlü düşünür ve devlet adamı Seneca gibi intiharı seçmiştir. Seneca *bilge gerektiği kadar yaşayacak, yaşayabildiği kadar değil ve bu bedene karşı özgür olmak ister misin? Sanki hep göçüp gidecekmışsin gibi otur* anekdotlarında bahsettiği gibi bedenine esir olmamayı tercih etmiş ve intihar etmiştir (Özdem, 2006, s. 16-18). Osman Fahri'yi intihara götüren başlıca neden Şükûfe Nihal'e duyduğu aşk ve reddedilişi, başka bir deyişle, kavuşamamasıdır.

Freud, birçok eserinde sanatçının yaratma/üretme sürecini incelemiş (Parman, 2005, ss. 102-103) ve sanatçının edimini 'yüceltme' olarak tanımlamıştır. Yüceltme cinsellikle ilişkisi olmayan ancak gücünü cinsel dürtüden alan eylemlerin tümüdür. Bunlar sanatsal ve entelektüel eylemleri de kapsar. Freud yüceltmeyi nesneye yapılan yatırım olarak görmektedir (Parman, 2005, s. 103). Sanatçının ortaya çıkardığı eser; libidonun -yaşam dürtüsünün- nesneye yatırım yapılarak ortaya koyduğu yaratıdır. Dürtü doyuma ulaşmak için cinsel amaçtan başka bir amaca sarmıştır. Smirgel yaratıcı nitelikli sanatsal edimi yitirilen tamamlanmışlık duygusunu yeniden bulma arzusu olarak tanımlamaktadır. Anne ilk aşktır fakat ilk aşktan vazgeçilmiştir. İdeal ile ben arasında bir mesafe oluşmuştur. Bu aradaki mesafe ne kadar açık ise sanatçının yaratma arzusu da o denli güçlü olacak, yüceltme ne denli başarılı olursa da yaratma edimi o denli başarılı olacaktır (Sunat, 2011, ss. 161-163).

Marinov yaratıyı bir özveri süreci olarak görmektedir. Tüm yaratıcı edimleri çocuksu arzu nesnesine yani anneye (ilk aşk nesnesine) geri dönüş çabası olarak açıklamaktadır. Sanatsal edim ve yaratma yetişkinlerin oyun oynama alanı yani düşler ve düşlemlerini anlatabilme alanıdır (Parman,2009, s. 20). Benzer bir

şekilde McDougal da yaratıcı sürecin anne ve baba ile ilgili olduğunu vurgulamıştır. Yaratıcı süreçteki kilitlenmenin annesel imge, yaratının sunulacağı nesne grubunun ise babasal imge, bir diğer deyişle toplumsalla ile ilgili olduğunu vurgulamıştır (Özenen, 2009, s. 29).

Sanat duyguları uyandırandır. Anzieu yaratıcılık sürecini inceleyebilmek için beş evre önerir. Bunlardan ilki ilham olarak adlandırılmasına karşın sanatçının hayatındaki bir kriz durumunu nitelenecek için de kullanılır. Kriz durumu yaşamsal ve normaldir ve bir yaratının ortaya çıkması için gereklidir. Bu evreden sonra içsel/ruhsal olan bir veri bilince çıkar. Bu bir tasarım, bir duygulanım ya da bir hareket olabilir. Üçüncü evrede gerçekliğe uygun olup olmamasına bakılmaksızın olabilecek tüm sonuçlara ulaşmaya çalışılır. Bundan sonraki evreleri ise birleştirme ve son olarak da yapının bittiğinin açıklanması ve sergilenmesi olarak sıralanabilir. Şair ya da edebiyatçı yaratısında ıstırap verici bir terk edilme, öfke, engellenme, ölümü arzulama korkusu, bastırılan aşk ya da sevemeyeceğinden duyduğu korkuları dile getirir (Parman, 2005, s. 105-110). Şair bilinçdışı arzularının farkında olarak onlara doyum sağlayabilecek bir kaynak olarak şiiri kullanmaktadır. Psikanalitik duruşta şiir toplum tarafından kabul edilemeyecek yasaklanmış dürtülerin toplum tarafından kabul edilebilir bir hale getirerek yaşandığı bir edim haline dönüştürülmüştür (Phillips, 2001, s. 8).

Aşk ya da âşık olma durumu, âşık olunan nesneye yönelik aşırı ve abartılı değer verme olarak açıklanabilir. Sevgili, eşsiz ve biriciktir, çünkü sevgili aslında annenin yani ilk aşkın yerine geçendir. Sevgilinin eşsiz ve biricik olması ise hepimizin annesinin sadece bir tane olması yani annenin eşsiz ve biricikliğinden kaynaklanmaktadır. Âşık olunan nesne idealleştirilmiştir. İdealleştirilen nesneyi kendi benliğimiz gibi algıladığımızdan dolayı büyük miktardaki narsistik libido, nesnenin üzerine taşar. Aslında sevgili ya da âşık olunan nesneyi kendi benliğimizin ulaşmaya çalıştığı mükemmelliğe ulaşmak için kendimizi ona yansıttığımız ve yücelttiğimiz taraflarından dolayı severiz; bu bir narsistik yatırımdır (Freud, 1921). Mitchell çifte yokluk durumu

olarak sevgilinin ölü veya olmayan ya da erişilemeyen bir kişinin bıraktığı boşluğu doldurduğunu ve böylece de sevgilinin kendisinin de mevcut olmayan biri halini aldığını vurgulamaktadır (Akt. Özenen, 2017, s. 31).

Sanat eseri ve sanatçının bilinçdışı ve psikolojik yapılanması hakkında önemli bilgiler verir. Sanat eserinin edebi değerinin ve onu meydana getiren sanatçının bilinçdışı izlerinin yanı sıra sanatçının hayatından da izler taşır. Bu çalışmanın amacı Osman Fahri şiirlerinde onu ölüme götüren bu aşkı başka bir deyişle kayıp nesneyi araştırmaktır.

Osman Fahri'nin aşk şiirleri kronolojik olarak sıralanmış ve Şükûfe Nihal ile olan aşkının izleri Şükûfe Nihal'in 1931 yılında basılan ve Osman Fahri ile olan ilişkisini anlattığı düşünülen 'Yakut Kayalar' isimli romanı ve Şükûfe Nihal'in hayat öyküsünden alınan tarihler açısından değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Osman Fahri'nin şiirleri aşk, âşık olunan nesne, bilinçdışı ve kayıp nesne bağlamında incelenmiştir.

Yöntem

Osman Fahri'nin şiirleri Zeynep Kerman tarafından yeni yazıya çevrilmiş ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları içerisinde 'Osman Fahri Hayatı ve Şiirleri' isimli kitapta toplu olarak basılmıştır. Şairin kısa yaşamı boyunca birçok şiir yazdığı ve ölümünden önce 'Gecelerin Feryadı' ismini verdiği şiir kitabını matbaaya vermek üzere olduğu Zeynep Kerman tarafından dile getirilmiştir. Osman Fahri Hayatı ve Şiirleri isimli kitap temel kaynak olarak ele alınmış ve bu kitap içerisinde 'Uzakların Sesi' başlığı altında toplanmış olan aşk, yalnızlık ve keder temalarının yoğun olarak işlendiği şiirler incelemeye alınmıştır. İnceleme ve değerlendirilmeye alınan şiirler temel olarak Osman Fahri ve Şükûfe Nihal arasındaki aşk ve her iki şairin hayatlarında bilinen dönüm noktaları ele alınarak değerlendirilmiştir.

Osman Fahri'nin 1909-10 yılında Mithat Sadullah Sander ile 'Mekteplilere Arkadaş' isimli bir dergi çıkardığı ve bunun öncesinde de Şükûfe Nihal'e özel aruz dersleri verdiği

bilinmektedir. Osman Fahri 1912 yılında Aydın'a tayin edilir; aynı tarih Şükûfe Nihal ve Mithat Sadullah'ın da evlendiği yıla denk gelmektedir. Şükûfe Nihal'in 1916-1919 yılları arasında İnas Darülfünunda öğrenci olduğu ve o dönemde evlilik halinin devam sorunu yaratacağı düşüncesi ile kayıt yaptıramadığı ve bu durumu da Mithat Sadullah Bey'den boşanmak için bir gerekçe olarak sunduğu bilinmektedir (Çetindaş, 2010, s. 164). Şükûfe Nihal 1919 yılında ise Ahmet Hamdi Başar ile ikinci evliliğini yapmıştır ve Osman Fahri de 1920 yılında intihar girişiminde bulunduktan sonra yatırıldığı hastahane de aklını kaybederek ölmüştür. Osman Fahri şiirleri 1909-1911, 1912-1914/1915 ve 1916-1919 yılları olarak üç farklı dönemde değerlendirilmiştir. Bu tarihler arasındaki şiirler tematik bir şekilde aşk, âşık olunan nesne, ölüm/yok olma ve anneye duyulan özlem bağlamında incelenmiştir.

Bulgular

Osman Fahri'nin 'Uzakların Sesi' ismini verdiği şiir kitabında topladığı şiirleri temel olarak 3 tema altında incelemek mümkündür. Bunlar aşk/âşık olunan nesne, ölüm/yok olma ve anneye duyulan özlem olarak sıralanabilir.

1909-1911 Yılları Arasındaki Şiirlerde Aşk ve Âşık Olunan Nesne

Osman Fahri'nin 1909- 1911 yılları arasında yazmış olduğu şiirlerde aşk ve âşık olunan nesneden affedilmesi için ricalarda bulunan, sevgiliden ayrıldığını fakat onunla birlikte iken ne kadar mutlu olduğunu dile getiren, sevgili için gözyaşı döken ve onun için şiirler yazan bir şair portresi çizilmiştir. Şair sevgilisinin onu terk ettiğinden, araya mesafeler girdiğinden, sevgilinin ona bir selamı bile çok gördüğünden bahsetmektedir. Bu dönemde yazmış olduğu şiirlerde aşk acısının yanı sıra sitem de bulmak mümkündür.

Osman Fahri'nin Şükûfe Nihal'e özel dersler verdiği dönemde yazılmış olan 'Bilsen' (Kerman, 1988, s. 264) isimli şiirde sevgili ela gözlü, pembe dudaklı bir kadın olarak tanımlanmaktadır. Bu şiirde sevgilinin yanında olmanın, gözlerine bakmanın bile ona

mutluluk verdiğini, sevgilinin varlığının hayatına renk kattığını, sevgilinin dudağına kondurduğu bir öpücüğün onu mutluluktan uçurduğunu ve ömrünün bu öpükle mahvolacağını bilse bile usanmayacağını dile getiriyor.

‘Son Emelim’ (Kerman, 1988, s. 171) şiirinde sevgiliden ‘eski aşkım’ diye bahsederken, aradan zaman geçmesine rağmen yaraların kapanmadığını, gözyaşları ile aşkını söndürmeye çalıştığını, sevgilisini *bir zalim* yüzünden kaybettiğini ve uzaklarda onun hayali ile avunduğunu dile getiriyor.

1910 yılında yazmış olduğu isimsiz şiirinde (Kerman, 1988, s. 259) ise sevgiliye ‘*Sen hayatımsın*’ diyor. Sevgilinin kendisine sarılmasını ve okşamasını istiyor. Sevgilisinin sözleri ve öpücüklerinin yalancı olduğunu bildiği halde bunlara kanmak istediğini de dile getiriyor. Şairin yazmış olduğu şiirler içerisinde erotizmi en yoğun çağrıştıran şiirdir. ‘Dudaklarım sana şi’r-i Garamı söylesin / Sarıl vücuduma, evet, okşa, sık, utanma sakın! / İçimde öyle heves var ki, ah, pek çılgın; / Darılma, bir gece senden ne isterim bilsen’.

‘Ah, Keşki’ (Kerman, 1988, s. 170) sevgiliye duyulan özlem ve ona kavuşmak için doğada dönüşmeyi dilediği nesnelere olarak karşımıza çıkıyor. Bu şiirde şair sevgilinin ayağının altında toz olmaktan, sevgilinin akşam dinlediği sessizliğe ya da bir bülbüle dönüşerek sevgilinin yanında olmayı diliyor. Sevgiliye duyulan aşkın ne kadar büyük olduğu ise son mısralarda ortaya çıkıyor: ‘Ah, keşki bir ilah olsam / Seni te’bid için hayatımla...’. Sevgiliyi ölümsüzleştirmek çabası içerisinde olduğu bu mısralarda görülebilir.

‘Bilsen’ (Kerman, 1988, s. 257) sevgilinin uzaklarda da olsa günlerce haftalarca bir selamını bekleyerek ağladığını, gönlünün tek arzusunun sevgilinin hasreti ile ölmek olduğunu dile getiriyor. ‘Ölmekti hasretinle temennisi gönlümün / Âzâde-i keder!’. Sevgiliye sonunda kavuştuğunu bir öpükle bütün bütün yaralarının ve eleminin geçtiğini ifade ediyor.

1911 yılında yazmış olduğu ikinci isimsiz şiirinde (Kerman, 1988, s. 260) sevgiliye şiirlerinden bir yuva yapmayı, orada birlikte mutlu bir şekilde yaşamayı, başını koyduğu yastığının en güzel çiçeklerin rengi ve kokusuyla ışıldamasını, sevgilinin saçlarının kollarını örteceği kadar yakın olmalarını... diliyor. 'Kollarım saçlarıyla örtülsün'. Erotizmi hissettiren şiirlerden biri olarak değerlendirilebilir.

'Eski Sesler' (Kerman, 1988, s. 256) isimli şiirde ise sevgili ile geçirilecek güzel anların hayalini kuruyor ve bu anların sonsuza dek sürmesini diliyor. 'Hissetmeyelim ömrümüzün geçtiği anı, / Her derdimiz öpmekle, öpülmekle kapansın, / Koynunda unutmak emelim derd-i mehtabı, / En tatlı heves lerze-i aşkınla uyansın'.

'Vedaiye' (Kerman, 1988, s. 192-193) isimli şiirde ise sevgilinin onu terk ettiğini, gitmesine bir anlam veremediğini, kendini daha güçlü sanıyor olduğu halde zayıf olduğunu ifade ediyor. Bu şiirde bunların yanında kadınların merhametsiz olduğundan, önce sevip sonra terk edebileceğinden bahsediyor. Bu şiirde aldatılma ve aşk acısının sonsuza dek süreceği de dile getiriliyor.

1909-1911 Yılları Arasındaki Şiirlerde Ölüm ve Yok Olmak ile İlgili Şiirler

'İhtizaz-ı Leyal' (Kerman, 1988, s. 169) sevgiliden uzakta geçirdiği her geceyi sevgiliyi hayal ederek geçirdiğini dile getiriyor. Bu şiirde çekilen aşk acısından dolayı artık yaşamının mümkün olmadığını dile getiriyor ve yavaşça ölümü beklediğini söylüyor. 'Bana mümkün değil, evet yaşamak / Geçiyor her dakika gönlümden / Dâr-ı gurbette bir ecel ânı.... / Ne kadar imtidat eder ecelim'. Ölüm ve yok olmakla ilgili yazılan ilk şiiridir.

1912-1914/1915 Yılları Arasındaki Şiirlerde Aşk ve Âşık Olunan Nesne

'Zaman' (Kerman, 1988, s. 197) şiiri eskiden birlikte olduğu sevgiliyi anımsadığı ve özlemle andığı bir şiirdir. Sevgili gidince dünyasının sustuğunu ifade ediyor. Keşke sevgili eskiden olduğu

gibi yanında olsa birlikte mutlu olsalar... dilekleri bu şiirde dile getirdiği temalardır. Sevgilinin saçlarının onu yine okşamasını, sevgilinin saçlarını öperken ruhunun orada eridiğini dile getiriyor. Bu şiirde sevgiliyi de kendini de yaşlanmış saçlarına ak düşmüş ve zamanın saçları gibi sevdalarını da öldürmüş olduğundan bahsediyor. Bu şiirde ölüm geçse bile aslında aşk acısından bahsedildiği düşünülmüştür.

‘Şi’r-i Teselli’ (Kerman, 1988, ss. 199-203) şairin yazmış olduğu en uzun şiirdir. Bu şiirde, ayrılmış olduğu sevgili tümüyle idealize edilmiştir. Şair bu şiirde sevgilisini ne kadar çok sevdiğinden, şairin kalbini kırmış olmasına rağmen onun sevgisinden vazgeçemediğinden bahsediyor. Yazdığı şiirlerle sevgilisinin mutlu olmasını diliyor. Bu şiirde sevgili ile ilgili birçok bilgi veriliyor. ‘Bana her şi’ri yazdıran, Sensin / Sende arzularım sende fikrim, / Seni ben olmasan da hissederim.....Aşkımız en son saadettir, / İnsan ayrılmamak için sevilir.....Sen benim secdeg âh-ı şi’rimsin....Ah madem ki sen de bir şair / Ben de bir şairim, bu kâfidir.....Ben ve sen, arz-ı müfteriste bugün / İki fevkattabiye insanız! / Beşeriyet sefalet olsa bütün / Yine biz bahtiyar olup kalırız!’.

‘Elem: Saadettir’ (Kerman, 1988, ss. 184-185), ‘*Tabiatla ben-Nihal’e ait*’ alt başlığı ile başlayan şiirde şair kendi duyguları ve doğa arasında bir benzerlik kuruyor. Yağmur sesi ile birlikte ağlamaya başladığını, yağmurun durması ile birlikte onun da gözyaşlarının durduğunu ve bir ferahlama hissettiğini dile getiriyor. Doğa ile tek dil olduğunu bütünleştğini söylüyor. Kalbinde kopan fırtınaların durmadığını ve ağlamak istediğini dile getirirken hala uslanmadığını ve bir anlık bir mutluluk için çabalamaya devam ettiğini de dile getiriyor.

‘5’ (Kerman, 1988, ss. 204-205) sevgilinin istediği her şeyi vermesine rağmen yine onu mutlu edemediğini ve ayrıldıklarını anlattığı şiirde, içinde hicran yarası ile sevgiliyi unutmadığını, ayrılıkları ile birlikte çiçeklerin açmadan solduğunu, dürüst görünen bir elin onları ayırarak bu sevgiden intikam aldığını dile getiriyor. Sevgilisine hayatta hep mutlu olmasını, dert ve kederden

uzak durmasını öğütlüyor. Sevgisini kutsal bir çiçek ya da bir hazine gibi ruhunda saklamasını istiyor. Bunu da 'en erdemli bir kalp gönül, gamla yaşar' gerekçesine dayandırıyor. Bu şiirde 'Nihal' ismi şiirlerin içerisinde açık bir şekilde ikinci kez geçiyor.

'Hayal ve Hal' (Kerman, 1988, s. 214) adlı şiirde bir zamanlar büyük bir aşkın etkisi ile göklerde uçarken, bu aşktan çok eminken gönlünün aldanmış olduğunu, kanatlarının kırılıp yurdun ıssız bir yerine düştüğünü anlatıyor. Harap olan gönlünün acısı biraz hafifleyince eski aşkını aramaya başladığını ve batan güneşe doğru gittiğini dile getiriyor. Eski güzel günleri gibi olan güneşin bütün eski sevgilerle birlikte battığını ve geriye sadece biraz duman kaldığını ifade ediyor.

'Vefasız Mehtap' (Kerman, 1988, ss. 220-221) adlı şiirde bir zamanlar sevgilisi ile birlikte ayı ve mehtabı seyrettiklerini dile getiriyor. Sevgilinin artık uzakta olduğunu, her yerde onu aradığını fakat bulamadığını, bu uzak yerde gönül yarası ile yüz yüze kaldığını ifade ediyor. Mehtaba rağmen sevgilinin gelmediğinden bahsediyor. Aya sesleniyor 'sen de sevgili gibi uzaklaşıp gitme' diyor. Ve şiirin sonunda ayın da en az sevgili kadar vefasız olduğunu söylüyor. O da sevgili gibi görünüp kayboluyor çünkü.

'Sen o sehhar gözlerinle bana / Eğilirdin ve şairim derdin....Ben senin asumanı hissindim / Sen benim ahter-i sünûhâtım / Firkat-i nûra ağlıyor şiirim / Şimdi zulmetle rû-be-rû kaldım...'

'En Güzel Şiir' (Kerman, 1988, s. 222) şiirinde şair en güzel şiiri yazmak isterken kaleminin sessiz kaldığını dile getirerek şiire başlıyor. İsmi soluk dudaklarını yakarken ismini bile söyleyemiyor. Sessizliğinin sevgiliyi mutlu edeceğini söylüyor. Çünkü sevgili yazmasını istemiyor. Sonunda en güzel şiiri bulduğunu ifade ediyor. Şairin gözünde en güzel şiirin sevgilisi için ağlamak olduğunu söylüyor.

'En güzel şiiri yazmak istiyorum / Kalemin: 'sus diyor, sakın yazma! / En güzel şiir: onun niyâzında!'

1912-1914/1915 Yılları Arasındaki Şiirlerde Ölüm ve Yok Olmak ile İlgili Şiirler

‘Bir Arzu’ (Kerman, 1988, s. 172) isimli şiir aslında büyük bir aşk şiiri gibi görünse de aslında ölümü çağrıştıran temalar işlenmiştir. Şair bu şiirde aşkının büyüklüğünden ve bu büyük aşkı gören kâinatın bile susup kalacağından bahsediyor. Aşkının kalbinden çıkan ümidin aşkına bağlanmasını diliyor. Fakat bu ümitsiz bir aşktır ve artık ölümü arzulayan bu bedenin daha fazla acı çekmemesini istiyor. ‘Kalbimden imtisâs ederek coşsa, ağlasa: / Her rişte-i ümîdini şiirimle bağlasa..... Doldursa en uzaktaki kalb-i avâlimi/Artık tasavvur etmesem ân-ı zevâlimi’.

‘Bir Başka Arzu’ (Kerman, 1988, ss. 173-174) açık bir şekilde ölüm arzusunun dile getirildiği şiirlerden biridir. Şair bu şiirde acı çekmeden ölüm meleklerinin gelip canını almasını diliyor. Ölüm temasının işlendiği mısralar: ‘Beni atsın... Emel meleklerinin / Arasında hemen ölüp gideyim, / Beni takip eder misin, şiirim..... Eyvah, yok sesim, hasta / Haste-i musiki benim gönlüm / İsterim ben bütün semalarda / Bana çalsınlar erganunla ölüm!’.

‘Son İstinad’ (Kerman, 1988, s. 181) şairin yine ölüm arzusunun dile getiren şiirlerden biri olarak değerlendirilebilir. Bu şiirde şair yaralı kalbi için bulutlardan, çiçeklerden, hayatından hatta ömründen biraz mutluluk istiyor fakat hepsinden aldığı cevap ‘hayır’ oluyor. Bunun üzerine şairin son dayanağı dinin ve din kardeşlerinin olduğunu söyleyerek şiiri bitiriyor.

‘Yaşamak Vazifesi’ (Kerman, 1988, s. 178) şiirinde şair genç bir adama yaşamamanın bir görev olduğunu, hayatın bütün acı ve kederle üzerine gelse bile bugünü ve yarını yaşaması gerektiğini dile getiriyor. Şair ölüme layık olmak için yaşamak gerektiğini vurgulayarak şiiri sonlandırıyor.

‘Yâd-ı Mevt’ (Kerman, 1988, s. 183), şairin yazmış olduğu en depresif şiirlerden biridir. Bu şiirde hayallerinin yok olduğunu, hayatının geçip gittiğini, dünyanın bile küçüldüğünü, kalbinin yavaş yavaş soğuduğunu, doğan güneşin bile karardığını söylüyor.

Bugün ölen birinin mutlaka olduğunu ve onun da artık yaşamasının mümkün olmadığını dile getiriyor.

‘Şi’r-i Bedbin’ (Kerman, 1988, s. 186) Osman Fahri bu şiirinde hayata sevmek ve sevilme için geldiğini, fakat hayatın kan ve gözyaşından ibaret olduğunu söylüyor. Bu şiirin aşk ile ilgili olduğu düşünülse bile aslında hayat yorgunluğunu ve hayal kırıklıklarını dile getiren bir şiir olarak değerlendirilmiştir.

‘Son Şiirim’ (Kerman, 1988, ss. 215-216): Bu şiirde şair son şiirini yazmak arzusunda olduğunu dile getiriyor. Şair eski gamlarına bir şiir yazdığını dile getiriyor: Eskiden çok mutlu günleri, kuşlarla çiçeklerle oynayan mutlu bir kalbi vardı. Bir gün aniden hayatı karardı çünkü sevgilisi karşısında çok solgun, hasta ve gönlü yaralı duruyordu.

Sevgilisi tıpkı yere düşen bir saç gibiydi. Bu şiir sevgiliye bir veda mektubu niteliğini taşımaktadır. Şiirin son mısrasında sevgiliyi terk ettiğini, affedilmesi gerektiğini söylerken şairin kafasında yer eden intiharından bahsediyor olabileceği düşünülmüştür.

‘Sordum yine rengin / Solgun’ o uzaktan / Dilbeste-i hicran / Bir baktı; pek hasta göründü; / Kalbinde uyanmıştı o dem aşkıma bir kin! Şiirim seni terk eyledim, afvet, beni afvet!’

‘Kadın Sesi’ (Kerman, 1988, s. 227): Bu şiirde kadınlarının sesinin dünyadaki en güzel ses olduğunu dile getiriyor. Bu kadın bazen bir anne bazen bir sevgilinin sesi olabilir. Kadın sesini hastaları iyileştiren bir ses olarak nitelendiriyor. Kadın sesi sayesinde yaşadığımızı dile getiriyor. Ama bazen de bir kadın sesi bir fitneye de neden olabilir diyor. Kadın sesi insana hayat verebilirken hayatı da sonlandırabilir diyerek şiiri bitiriyor.

‘Yâd-ı Muhabbet’ (Kerman, 1988, ss. 224-225) şiirinde şair ne zaman öleceği ile ilgili düşüncelerini dile getiriyor. Ölümün kaçınılmaz olduğunu ve bu gerçeğin çok vahşi bir gerçeklik olduğunu dile getiriyor. Hayata bir *asude kadın* olarak sesleniyor ve hayatın da aşkı gibi kalıcı olmasını diliyor.

1912-1914/1915 Yılları Arasındaki Şiirlerde Anneye Duyulan Özlem

‘Aşk-ı İnziva’ (Kerman, 1988, s. 189) şiirinde her şeyden ‘şir’i hüsnünden’ de uzakta dertli bir hayat sürerken hiçbir mutluluk fikri bile kalmamışken; geçmişteki kin, şüphe ve hıyanet olmadan gelecekte ümitli bir şekilde ömrünü geçirmeyi dilerken, vücudunda kalan son can ile maddi olan her şeyden nefret etmiş durumda iken içinde annesinin sesi olan bulutlar üzerinde güzel bir evinin olmasını diliyor. Şairin annesine duyduğu özlemi dile getiren ilk şiirdir.

1916-1919 Yılları Arasındaki Şiirlerde Ölüm ve Yok Olma

‘Ölmek’ (Kerman, 1988, s. 252): Ölümün imkânsızlığından, ölenin başka bir beden ya da ruhta yeniden hayat bulacağından bahsediyor. Şair için ölüm ise unutulmakla eşdeğer olarak görünüyor.

‘İskelet’ (Kerman, 1988, s. 240) isimli şiirde bir zamanlar yaşayan, seven, sevilen, güzel gözleri ve pembe dudakları olan bir ölü olduğunu dile getiriyor. Şimdi hayattan yoksun, hareketsiz yatan bu bedenin her bir kemiğinin farklı bir elemden bahsettiğini söylüyor. Şair ölümün en son ve en zalim olduğunu dile getirirken yaşarken ölmenin daha zor olduğunu dile getiriyor.

‘Benim Ölümüm’ (Kerman, 1988, ss. 233-235): Bu şiirde şair ölümünün hangi gün, hangi ay hangi yıl ya da hangi mevsimde gerçekleşeceği ile ilgili sorular soruyor. Kalbindeki aşk acısı ile hangi yaşta olduğunu soruyor, kiminle ve nasıl öleceğini, acaba gurbette tek başına mı olacağını düşünüyor ölürken acaba yanında birilerinin olup onun elini tutup tutmayacağını, yanaklarını birinin okşayıp okşamayacağını soruyor ve ekliyor acaba sevgilisi gelir mi o ölürken? Çektiği bu acıdan kurtulmak için bir an önce ölümü diliyor.

‘Mecruh-ı İntizar’ (Kerman, 1988, s. 213) şairin son yazdığı şiirlerden biridir. Hatıralarının bile onu terk ettiğini, gecelerin sonunda gelen sabahın da hatıralarını geri getirmediğini, sabahın

olmasının ona hiçbir anlam ifade etmediğini, hatıraların da onu terk etmiş olduğu için geriye sadece yaralı bir bekleyişin kaldığını söylüyor.

1916-1919 Yılları Arasındaki Şiirlerde Anneye Duyulan Özlem

'Genç Validelere' (Kerman, 1988, s. 243) şiirinde şair annelere çocuklarının onlar için kutsal emanetler olduğunu dile getiriyor. Çocuk sesinin, neşesinin olmadığı bir evin matem evi gibi olduğundan bahsediyor. Annelere çocukları için her şeyi yapmalarını ve onlara iyi bakmalarını öğütüyor.

'Gözlerim' (Kerman, 1988, ss. 236-237) şair gözlerinin ona annesinin yadigârı olduğunu dile getirerek şiirine başlıyor. Bir gün gözlerinin söneceğini fakat bunu istemediğini söylüyor. Şair annesinin gözlerinde doğduğunu ve annesinin gözlerinde yaşamaya devam edeceğini dile getirerek şiirini bitiriyor.

Tartışma

Freud, *tüm yaşamın hedefi ölümdür* diyerek yaşam dürtüsünü (Eros) ölüm dürtüsünün emri altında çalıştığını ileri sürer. Bunun yanı sıra yaşam dürtülerinin bizim iç algımızla ilişkili olduğunu, hedeflerinin haz almak ve hoşnutsuzluktan kaçınmak olduğunu dile getirirken ölüm dürtülerinin yaratmış oldukları gerilimlerin ortadan kaldırılmasının haz olarak algılandığını da formüle etmiştir (Freud, 1920, ss. 48-70). Eros, sadece ketlenmemiş cinsel dürtüyü değil aynı zamanda yüceltilmiş ya da ketlenmiş dürtü uyarılarını ve kendini koruma dürtülerini de içerir (Freud, 1920, s. 99). Ölüm dürtüsü ise dış dünyaya ve diğer canlılara yönelen hatta bazen bireyin benine yönelttiği yıkıcı dürtü olarak tanımlanmaktadır (Freud, 1920, s. 100).

Osman Fahri şiirleri kronolojik olarak incelenip elde edilen bulgular ışığında ortaya çıkan veriler değerlendirildiğinde şairin 1909-1911 yılları arasında yaşam dürtüsünün etkisi altında üretkenliğinin en yoğun olduğu dönemi geçirdiğini söylemek mümkündür. Şairin bu dönemde yazmış olduğu şiirler dürtüyü

doyuma ulaştırmak için başka bir hedefe sapmış ve yaratı edimi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yazmış olduğu şiirlerde sevgiliye aşırı ve abartılmış bir değer verdiği göze çarpmaktadır. Örneğin 'Ah Keşki' şiirinde sevgiliyi ölümsüzleştirmek için ilah olmayı arzu edecek derecede sevgiliye tutkundur. Sevgilinin bir öpücüğü ile bütün yaralarının iyileşeceği kuruntusuyla 'her yaremi bir buse-i şivenle uyuttum' (Kerman, 1988, s. 257), derken sevgilinin sanki büyüsel bir iyileştirici gücünün varlığından bahsediliyor. Bunun gibi mısralarla âşık olunan nesnenin idealleştirildiği açık bir şekilde görülebilir.

Şairin, 'Hissetmeyelim ömrümüzün geçtiği anı, / Her derdimiz öpmekle, öpülmekle kapansın, / Koynunda unutmak emelim derdi mehtabı, / En tatlı heves lerze-i aşkınla uyansın.' (Kerman, 1988, s. 256), 'Dudaklarım sana şî'r-i Garamı söylesin / Sarıl vücuduma, evet, okşa, sık, utanma sakın! / İçimde öyle heves var ki, ah, pek çılgın; / Darılma, bir gece senden ne isterim bilsen' (Kerman, 1988, s. 259), 'Kollarım saçlarıyla örtülsün' (Kerman, 1988, s. 260), 'Bus ederken leb-i, gülgununu ben / Uçuyor sanki hayalimde sürür' (Kerman, 1988, s. 264) cinsel dürtünün yüceltilerek edebi bir esere dönüştüğü hallere örnek olarak verilebilir.

Şairin bu dönemde ölüm ve yok olma ile ilgili yazmış olduğu tek şiir 'İhtizaz-ı Leyla' isimli şiiridir. Bu şiirde 'Bana mümkün değil, evet yaşamak / Geçiyor her dakika gönlümden / Dâr-ı gurbette bir ecel ânı.... / Ne kadar imtidad eder ecelim' (Kerman, 1988, s. 169) ölüme duyulan arzu bu mısralar ile dile getirilmiştir. Ölüm dürtüsünün kendisine yöneldiği sonucuna varılmıştır.

Osman Fahri'nin Şükûfe Nihal'in evliliği ile birlikte Aydın ve Elazığ'da geçirdiği dönemleri kapsayan 1912- 1914/1915 yılları arasında yazdığı şiirlerde yaşam ve ölüm dürtüleri etkisinde yazmış olduğu şiirler niceliksel olarak neredeyse eşit sayıda ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra bu dönemde araştırmacı tarafından anneye duyulan özlem olarak değerlendirilen ilk şiirler de ortaya çıkmaya başlamıştır.

Osman Fahri'nin bu dönemde aşk ve âşık olunan nesne ile ilgili olarak yazmış olduğu şiirlerde sevgilinin aşırı bir şekilde idealize edildiği deyim yerindeyse yüceleştirildiği görülmektedir. Bu dönemde yazmış olduğu şiirlerde sadece şair değil sevgili de yüceleştirilmiş bir şekilde aktarılmıştır. Şiirlerde açık erotik unsurlar değil cinsel dürtünün yüceltildiği, her ikisinin de sahip olduğu özelliklerin abartılı ve idealleştirilmiş bir şekilde sunulduğu tespit edilmiştir. Âşık olunan nesne üzerine şairin narsistik libidosu taşınmış ve şair bu yolla narsistik bir yatırım yapmıştır. Bazı örnekler vermek gerekirse 'Şi'r-i Teselli'de (Kerman, 1988, ss. 199-203) 'Bana her şi'ri yazdıran: Sensin / Sende arzularım sende / Sen benim secdegah-ı şi'rimsin fikrim, / Seni ben olmasan da hissedirim.....Ah madem ki sen de bir şair / Ben de bir şairim, bu kafidir.....Ben ve sen, arz-ı müfteriste bugün/İki fevkattabiiye insanız! / Beşeriyet sefalet olsa bütün / Yine biz bahtiyar olup kalırız!' mısraları ile her ikisinin de ideal ve yüce bir şekilde verildiği görülmektedir. Benzer bir şekilde 'Vefasız Mehtap' (Kerman, 1988, ss. 220-221) şiirinde de 'Sen o sehhar gözlerinle bana/Eğilirdin ve şairim derdin.....Ben senin asumanı hissindim / Sen benim ahter-i sünühatım / Firkat-i nura ağlıyor şiirim / Şimdi zulmetle ru-be-ru kaldım...' sevgili aşırı abartılı ve idealleştirilmiş bir şekilde sunulmuştur.

Şair bu dönemde susması gerektiği ve sustuğu ile ilgili şiirler de yazmıştır. Bu şiirler Eros değil daha çok ölüm dürtüsü etkisi altında yazmış olduğu şiirlere bir geçiş olarak düşünülmüştür. Örneğin 'En Güzel Şiir' (Kerman, 1988, s. 222) adlı şiirinde 'En güzel şiiri yazmak istiyorum / Kalemim sus diyor, sakın yazma / En güzel şiir: onun niyâzında!' mısraları ile şair artık susmaktan diğer bir deyişle ölmekten bahsediyor olabilir.

1912-1914/1915 yılları arasında ölüm ve yok olma ile ilgili olarak yazmış olduğu şiirlerde sevgilinin vefasız olduğunu, terk ettiğini, onsuz yaşamının bir anlamı olmadığını dile getiren temalarla yüklü birçok şiir üretmiştir. Bu şiirlerde ölüm dürtüsünün ağırlıklı olarak ortaya çıktığı, yıkıcılığın şairin kendi benine yöneldiği ve şairin kendi ölümünü, yok oluşunu tasarlar nitelikte ürünler ortaya koyduğu düşünülmüştür. Bunlara örnek

vermek gerekirse 'Bir Arzu' (Kerman, 1988, s. 172) isimli şiirde 'Kalbimden imtisas ederek coşsa, ağlasa: / Her rişte-i ümidini şiirimle bağlasa..... Doldursa en uzaktaki kalb-i avalimi/Artık tasavvur etmesem an-ı zevalimi' diyerek daha örtük fakat 'Bir Başka Arzu' (Kerman, 1988, ss. 173-174) şiirinde açık bir şekilde ölüm arzusunu dile getirmiştir. Ölüm temasının işlendiği mısralar 'Beni atsın... Emel meleklerinin / Arasında hemen ölüp gideyim, / Beni takip eder misin, şiirim..... Eyvah, yok sesim, hasta/ Haste-i musiki benim gönlüm / İsterim ben bütün semalarda/ Bana çalsınlar erganunla ölüm!' olmuştur.

'Son İstinad' (Kerman, 1988, s. 181), 'Yaşamak Vazifesi' (Kerman, 1988, s. 178), 'Yâd-ı Mevt' (Kerman, 1988, s. 183), 'Şi'r-i Bedbin' (Kerman, 1988, s. 186), 'Son Şiirim' (Kerman, 1988, ss. 215-216), 'Kadın Sesi' (Kerman, 1988, s. 227) ve 'Yâd-ı Muhabbet' (Kerman, 1988, ss. 224-225) adlı şiirlerinde genel olarak ölümün kaçınılmaz olduğunu ve bir an önce ölüm arzusunun gerçekleşmesini dile getirir.

Bu dönem ile ilgili son olarak araştırmacının anneye duyulan özlem başlığı altında değerlendirdiği şiir 'Aşk-ı İnziva' (Kerman, 1988, s. 189) adlı şiirdir. Bu şiirde şair annesinin sesinin içinde olduğu bulutların üzerinde bir evde yaşama arzusunu dile getirmiştir. Bulutların üzerinde bir ev tanımlaması ile şairin örtük bir şekilde yine ölüm arzusundan bahsetmiş olduğu görülmektedir. Fakat bu şiirin temel özelliği şairin ilk aşk nesnesi olan anne ile ilgili bir şiiri depresif denilebilecek bu dönemde yazmış olmasıdır. Sevgi bu şiirde ikame halden orijinal sahibine yani anneye yönelmiştir.

Şairin araştırmacı tarafından son dönem olarak nitelendirdiği 1916-1919 yılları arasında yazmış olduğu şiirler diğer dönemlerine göre niceliksel olarak oldukça azdır. Bu dönemde şair Erostan dolayı ortaya çıkan yaratma, üretme ediminden uzaklaşmış daha çok yok olma ve ölüm dürtüsünün etkisi altında daha yıkıcı ve üretkenliğin neredeyse yok olduğu bir döneme girmiştir. Bu dönemde şairin aşk ya da âşık olunan nesne ile ilgili ürettiği herhangi bir şiir bulunmamaktadır. Şair bu dönemde ölüm ve yok

olma ve anneye duyulan özlem başlıkları altında değerlendirilebilecek çok az sayıda şiir yazmıştır.

1916-1919 yılları arasında ölüm ve yok olma ile ilgili şiirlere verdiği isimler çok dikkat çekicidir. Bunlar 'Ölmek' (Kerman, 1988, s. 252), 'İskelet' (Kerman, 1988, s. 240), 'Benim Ölümüm' (Kerman, 1988, ss. 233-235) ve 'Mecruh-ı İntizar' (Kerman, 1988, s. 213) isimli şiirleridir. Bu şiirlerin her birinde kendi ölümü ile ilgili düşlemlerini ve ölümden sonra kendine ne olacağı ile ilgili düşüncelerini kaleme almıştır. Şair ölümünden sonra unutulacağı, bir iskelete dönüşeceği gibi çok depresif ve tamamen ölüm dürtüsü altında eserler ortaya koymuştur.

Son olarak bu dönemde anneye duyulan özlem başlığı altında incelenen 'Genç Validelere' (Kerman, 1988, s. 243) ve 'Gözlerim' (Kerman, 1988, ss. 236-237) isimli şiirlerinde annelere; çocuklarının kutsal emanetler oldukları, onları iyi yetiştirmeleri gerektiği gibi öğütler vermenin yanı sıra şair kendisinin annesinin gözlerinde doğduğunu ve orada yaşamaya devam edeceğini dile getirmiştir. Bu şiirde ilk nesneye duyulan özlemi açık bir şekilde dile getirmiştir. Sevgili aslında annenin yani ilk aşkın yerine geçendir ve bu şiirlerle şair bilinçdışı olarak üretme ediminde bunu ortaya koymuştur.

Şiirim ifadesinin Osman Fahri şiirlerinde Şükûfe Nihal'i çağrıştıran bir kelime olarak kullanıldığı düşünülmüştür. Sevgiliye bir hitap şekli olarak şiirim kullanılmıştır. Çünkü sanatçının ortaya çıkardığı eser nesneye yatırım yapılarak doğrudan libido diğer bir adı ile yaşam dürtüsü ile ilgilidir. Dürtü doyuma ulaşmak için cinsel amaçtan başka bir amaca sapsmıştır ve ortaya çıkan şiirler âşık olunan nesnenin yerine geçen olarak kullanılmıştır. Osman Fahri şiirlerinde kullanılan şiirim âşık olunan nesne ve erosu nitelemek için kullanıldığı düşünülmüştür.

Sonuç

Osman Fahri şiirleri kronolojik bir sıra ile incelendiğinde Şükûfe Nihal ile olan birliktelikleri sırasında aşk ve âşık olunan nesne ile ilgili olan şiirlerin çoğunlukta olduğu, Şükûfe Nihal'in

evliliği ile başlayan dönemden itibaren de ölüm/ yok olma ve anne ile ilgili olan şiirlerin yoğun olarak yazıldığı görülmektedir. Şair'in şiir üretiminin ayrılığa kadar olan dönemde daha yoğun olduğu, üretkenliğin fazlalığı dikkati çeken bir nokta iken sevgiliden ayrıldığı ve aşk acısı çekmeye başladığı zaman aralığında ise üretkenliğin görece olarak azaldığı görülmektedir. Şairin son dönem olarak değerlendirebileceğimiz 1916-1919 yılları arasında özellikle ölüm/yok olma ve anneye duyulan özlem konusunda çok az sayıda şiirler yazdığı görülmektedir. Bu bulgular ışığında şairin son dönemlerinde yaşam değil ölüm dürtüsünün etkisi altında olduğu ve sonunda ölüm dürtüsünü kendisine yönlendirerek intihar etmiş olduğu söylenebilir.

Osman Fahri şiirlerinin kronolojik olarak incelenmesinde şairin hayatının farklı evrelerinde yaşam ve ölüm dürtüsü etkisi altındaki bilinçdışı süreçlerinin şiirlerine yansıdığı görülmektedir. Yaşam dürtüsü etkisi altında daha çok aşk ve âşık olunan nesne ile ilgili şiirler üretirken, âşık olunan nesnenin kaybı ölüm dürtüsü altında eserler üretmesine neden olmuştur.

Kaynakça

- Çalışkan, V. & Özbey, E. (2016). Darülfünun'dan mezun ilk kadın coğrafyacı: Şükûfe Nihal (1897-1973). *Türk Coğrafya Dergisi*, 67, 61-66.
- Çetindaş, D. (2010). Hüzünlü bir aşkın biyografik okuması: Şükûfe Nihal ve Yakut Kayalar. *Tübar*, 28: 155-169.
- Freud, S. (1912). On the Universal Tendency to Debasement in the Sphere of Love (Contributions to the Psychology of Love II). James Starchey, *Standart Edition*, Vol XI içinde (ss. 177-190). London: The Hogart Press.
- Freud, S. (1920). *Haz ilkesinin ötesinde, ben ve id*. İstanbul: Metis Yayınları.
- İspirli, S. A. (2007). Osmanlı kadınının şiiri. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish and Turkic*, 2(4), 445-454.
- Kayhan, T. Yeşilyurt (2005). *Kadın Şairde Kadın: Şükûfe Nihal'in Şiirleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Kerman, Z. (1988). *Osman Fahri Hayatı ve Şiirleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özdem, F. (2006). İntiharı seçmek, belki de kaderden kuşkulanma anı. *Cogito, Freud ve Kültür*, 26, 16-18.
- Özenen, F. (2009). Babayı öldürmek ve yaratıcılık. *Psikanaliz Yazıları*, 18, 23-31.
- Özenen, F. (2017). Ölüm yaşam olunca. *Psikanaliz Buluşmaları*, 10, 27-31.
- Parman, T. (2005). Sanatsal yaratıcılık ve psikanaliz. *Psikanaliz Yazıları*, 10, 99-111.

- Parman, T. (2009). Psikanalist ve sanatçı. *Psikanaliz Yazıları*, 18, 15-22.
- Phillips, A. (2001). Poetry and psychoanalysis. *Promises, Promises, Essays on Literature and Psychoanalysis* içinde (ss. 1-34). New York: Basic Books.
- Sunat, H. (2011). Yaratıcı sanatsal edim ve yüceltme'nin psikanalitik bağlamda sorgulanışı. *Doğu Batı*, 56, 161-179.
- Yeşilyurt, T. (2009). Yeni kadın: Şükûfe Nihal. *Folklor/Edebiyat*, 15 (59), 23-30.